

Сучасні проблеми села

О. І. Бутенко, Р. К. Бутенко

ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Поняття продовольчої безпеки в сучасній економічній літературі має декілька трактувань. Заслуговує на увагу таке визначення „продовольчої безпеки”: це важливий складовий елемент національної державної безпеки, який у цій якості характеризує економічну стійкість та політичну незалежність наявної системи, її здатність забезпечувати первинні потреби своїх громадян без шкоди національно-державним інтересам. У такому викладенні поняття „продовольчої безпеки” має два аспекти. Перший – соціально-економічний, який характеризується здатністю держави забезпечити своїм громадянам споживання основних продуктів харчування відповідно до прийнятих стандартів і норм. Другий – політико-економічний, змістом якого є здатність держави до мобілізації внутрішніх резервів і агроєкополітичного потенціалу країни для організації забезпечення населення продовольством, переважно за рахунок власного виробництва, й тим самим гарантування економічної незалежності та політичного суверенітету країни [1, 119–120].

За останні роки зростає зацікавленість науковців до питання вирішення продовольчої безпеки. Зокрема, економістів П.Т. Саблука, Г.М. Калетніка, С.М. Кваші, М.А. Лисака, Б.Й. Пасхавера, В.І. Власова, О.Г. Білоруса, Я.А. Жаліла та ін.

Із метою реалізації державної економічної політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки в Україні вчені-аграрники розробили доктрину продовольчої безпеки [2, 3–15]. На їхню думку, у країні не існує чіткої державної політики в галузі харчування населення. Фактичне харчування населення України перебуває у тісному зв'язку з соціально-економічним становищем. Високий рівень бідності населення і встановлений низький прожитковий мінімум не забезпечують можливості раціонального харчування [2, 4].

Серед науковців ведуться дискусії щодо проблеми продовольчої безпеки, що дістала назву „біном Мальтуса”, який визначається як відношення динамічних індексів обсягу продовольчих ресурсів та

чисельності населення і дає у результаті третій динамічний індекс, а саме: індекс душевої продовольчої забезпеченості. Якщо цей індекс більший за одиницю, песимістичний прогноз мальтузіанської теорії не підтверджується. Але якщо через обставини місця та часу його визначення стає нижчим за одиницю, то оптимізм заперечників мальтузіанства вже викликає сумніви [3, 79].

Автори статті поставили за мету розкрити суть продовольчої безпеки, проблеми її вирішення в Україні та мотивацію необхідності стимулювання державою зростання інвестицій в АПК.

Одним із проявів загострення проблеми продовольчої безпеки є постійне зростання цін на продукцію сільського господарства. За даними Організації з питань продовольства і сільського господарства ООН (FAO), за останнє десятиліття світові ціни на продовольчі продукти зросли майже удвічі. Об'єктивними причинами зростання цін на аграрну продукцію є:

- збільшення населення світу (90% приросту населення припадає на слабозвинуті країни Африки, Латинської Америки, Азії);

- наявна тенденція зменшення площ, придатних для обробітки сільськогосподарських культур (щороку втрачається від 5 до 10 млн га через погіршення навколишнього природного середовища, ще 19,5 млн га через розвиток промисловості й ринку нерухомості) [4, 136];

- збільшення витрат на вироблення біопалива;

- політична, економічна нестабільність тощо.

Маючи один із найкращих у світі ресурсний аграрний потенціал, Україна виявилася нездатною його раціонально використати. Навіть за найсприятливіших для розвитку сільського господарства умов не вдалося цілком вирішити продовольчу проблему (таб. 1).

Таблиця 1

Споживання основних продуктів харчування в Україні (на одну особу за рік), кг

Показники	Рік										Раціональні норми харчування *
	1990	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
М'ясо та м'ясопродукти	68	31,0	33	35	39	39	42	46	51	49,7	80
Молоко і молокопродукти	273	205	225	226	226	226	235	225	214	212,4	380
Яйця (шт.)	272	180	209	214	220	238	251	252	260	272	290
Хлібні продукти	141	130	131	125	126	124	120	116	115	111,7	101
Картопля	131	140	133	138,0	141	136	134	130	132	133	124
Овочі, баштанні культури	102	105	108,0	114	115	120	127	118	129	137,1	161
Плоди, ягоди та виноград	47	26	29	33,0	34	37	35	42	44	45,6	90
Цукор	50	40	36	36	38	38	40	40	41	37,9	38
Олія	11,6	10,0	10,7	11,3	13,0	13,5	13,6	14,3	15,0	15,4	13

Складено за даними: Статистичний щорічник за 2008, 2009 р. – С. 426.

У динаміці бачимо незначне зростання м'ясних та молокопродуктів. По окремих показниках споживання продуктів харчування (м'ясо, молоко, фрукти) Україна відстає від своїх сусідів.

Подолати кризову ситуацію в аграрному секторі можливо лише через виробництво конкурентоспроможної продукції як для внутрішнього, так і зовнішнього ринків. У світовій торгівлі продукцією АПК частка України поки що дуже низька. На 1000 га землі в обробітку світовий експорт сільськогосподарської продукції становить 340 тис. дол. США, у Франції – 2,1 млн, Німеччині – 2,7 млн, Нідерландах – 4,4, а в Україні – лише 81, 2 тис. дол. США [5, 227–228]. Це свідчить, що наша держава при величезному потенціалі аграрного сектора за показниками експорту його продукції відстає навіть від середньосвітових показників.

Україна належить до провідних країн-виробників зерна і при зваженій експортній політиці могла б мати позитивний ефект, який досі не використовувала. У багатьох країнах квот на вивезення зерна не існує. За підрахунками FAO, попит на продовольство зростає на 70 % [6, 10]. Експорт зерна є економічно вигідним. Так, різниця між внутрішніми і зовнішніми цінами на пшеницю у 2007/2008 рр. становила 80–140 доларів, а у 2010 році – 90 доларів. Отримані кошти можна було б використати на внутрішнє інвестування. Україна суттєво відстає від багатьох країн у плані підтримки сільського господарства: 0,5 % ВВП, Туреччина – 4 %, Корея – 2,4 %, країни ЄС – 0,8 % [6, 10]. Світова тенденція характеризується зростанням цін на зерно. У 2010 р. вартість тонни пшениці зросла до 307,0 доларів США (за рік на 104,8 %) [7, 8].

Певний історичний досвід вирішення продовольчої проблеми України мала, перебуваючи у складі СРСР. Протягом багатьох десятиліть СРСР намагався вирішити цю проблему, присвячуючи окремі пленуми ЦК, ухвалюючи окремі програми тощо. Для того, щоб покрити різницю у цінах, держава, починаючи з 1977 р., виплачувала щорічні субсидії, всього 19000 млн. крб., або понад 70 крб. на кожного жителя країни. Алек Ноув назвав це „найбільш грандіозними субсидіями сільському господарству в людській історії” [8, 404]. Ці гігантські витрати здійснювалися понад витратами на постійні закупки зерна за кордоном. Усі ці заходи значною мірою зменшували сільську бідність. Із 1966 р. колгоспники отримували регулярну заробітну плату, в середині 1970-х рр. середня заробітна плата на селі була лише на 10 % нижче середньої міської заробітної плати [8, 405]. До речі, сьогодні середньомісячна зарплата в сільському господарстві становить 63,2% від зарплати в економіці, 57% – у промисловості, 50% – на транспорті й у зв'язку [9, 208]. Але до кінця вирішити продовольчу проблему не вдалося. У 1980-х роках частина реформ була призупинена, решта не знайшла розвитку.

Експерименти в аграрному секторі України виявилися невдалими, до цього часу не вирішена проблема раціональної організації сільськогосподарського виробництва.

Непродуманий, невідготовлений перехід до ринкових відносин після 1991 р. призвів до ліквідації колективних господарств, розпаювання земель і основних фондів, як наслідок – до занепаду сільського господарства.

Світовий і вітчизняний досвід показує, що невід'ємним складником трансформації сільського господарства до ринкових умов є розвиток сільськогосподарської кооперації. Саме кооперативний агробізнес, що динамічно та ефективно розвивається, може адекватно відповісти на виклик глобалізації світового агропродовольчого ринку. За даними Міністерства аграрної політики України, на 2006 р. загальна кількість кооперативів становила 262, з яких 68,1% – виробничі та 31,9% – обслуговуючі [10, 225]. Академік УААН П. Саблук зазначає, що більшість нині зареєстрованих сільськогосподарських кооперативів не відповідає концепції кооперативного підприємства в ринковій економічній системі й міжнародним принципам кооперації. Такий стан, на жаль, дискредитує саму ідею кооперації як форму взаємодопомоги людей, суттєво стимулює розвиток реальних кооперативних процесів у сільському господарстві.

Серйозною проблемою успішного розвитку аграрного сектора є недостатнє його фінансування. Різке падіння інвестування в сільське господарство відбулося протягом 1992–1994 рр., коли скорочення відбулося в 5,3 раз [11, 385]. На нашу думку, причиною було руйнування раніше наявних економічних відносин і відставання суспільства у створенні ринкових відносин, по суті, бездіяльність держави в цьому процесі. Як зазначають фахівці, саме з цього моменту й розпочалося фактичне виснаження сільського господарства, яке тривало аж до 2000 р. [11, 385]. На думку академіка УААН П. Саблука, призупинення інвестиційного процесу в сільському господарстві України через дефіцит у господарствах коштів на початку дев'яностих років минулого століття зумовило катастрофічне зменшення обсягу основних виробничих засобів. Частка аграрного сектора в основних засобах господарства України зменшилась зі 22,3% у 1993 р. до 8,8% у 2003 р. Заводи сільськогосподарського машинобудування були завантажені на 10–20% [12, 9–10]. Рівень зношеності основних виробничих фондів досяг 70–80%, що не могло забезпечувати нормальне функціонування галузі [13, 86]. Особливо складною була (та, по суті, й залишається) проблема технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва. З 1990 р. за 15 років унаслідок фізичного зношення було списано 250 тис. тракторів, майже 55 тис. зернозбиральних комбайнів тощо. [14, 55]. Через зниження платоспроможності галузі придбання нової техніки практично призупинилося.

Як наслідок – протягом 1990–2003 рр. вартість основних засобів у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь зменшилась у 8,5 разів. На одного працюючого – у 6 разів, а обсяги інвестицій в основний капітал скоротилися майже у 23,7 разів [15, 112].

Протягом останніх десятиліть в Україні тенденції сільськогосподарського виробництва не набули нових якісних стимулів для зростання, що пояснюється відсутністю рішучих дій щодо модернізації, структурного реформування та вирішення фінансових потреб. Динаміка розвитку залежить від природно-кліматичних чинників, що створює високі ризики для сільськогосподарських виробників. При цьому 73% ріллі України становлять найбільш родючі чорноземи та лучно-чорноземні ґрунти. Однак

наявний потенціал виробництва сільськогосподарської продукції України використовується недостатньо.

Із початком економічних реформ в Україні певні надії пов'язували з припливом іноземних інвестицій. Але практика показала, що такі сподівання не були підкріплені достатніми аргументами. Відштовхує іноземних інвесторів наявний високий адміністративний тиск і постійні зміни в регулюванні економічної діяльності. Основною умовою для іноземного інвестора є можливість реалізувати свої економічні інтереси. Аграрна політика 2010 р., зокрема проблеми з відшкодуванням ПДВ експортерам, запровадженням експортних обмежень тощо, погіршила інвестиційний імідж України та спровокувала витіснення національних операторів аграрного ринку із зарубіжних ринків [4, 141].

Значної державної підтримки потребують аграрії у 2012 р. Україна шлях до розвиненого індустріального суспільства, в тому числі й в АПК, повинна пройти власним прискореним, інтенсивним шляхом, зрозуміло, використовуючи досвід інших країн, що буде сприяти створенню високотехнологічного виробництва. Інвестиційна діяльність може стати вирішальним чинником усієї економічної політики держави, від ефективності якої залежить стан виробництва, рівень технічного оснащення підприємств, можливість структурної перебудови економіки, вирішення соціальних та екологічних проблем, вирішення продовольчої безпеки.

Отже, проблема продовольчої безпеки сьогодні як ніколи є актуальною. Україна, маючи величезний потенціал, зможе ефективно протистояти назрілим потребам. Але для цього держава повинна забезпечити:

- ефективне використання наявних угідь;
- створення розвиненої інфраструктури заготівлі та збуту сільгоспродукції;
- високий рівень матеріально-технічного й фінансового забезпечення аграріїв тощо.

Запропонована тема є багатоаспектною, потребує постійної уваги істориків та економістів – аграріїв.

1. Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов : Монография / под общ. ред. проф. Ткаченко и проф. Богачева. – Ровеньки, 2007.

2. Саблук П. Т. Національна доктрина продовольчої безпеки в Україні / П. Т. Саблук, Г. М. Калетник, С. М. Кваіа, В. І. Власов, М. А. Лисак // Економіка АПК. – 2011. – № 8.

3. Пасхавер Б. Біном Мальтуса / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2010. – № 6.

4. Жаліло Я. А. Світова продовольча криза та виклики для України / Я. А. Жаліло, О. В. Собкевич, В. М. Русан, А. Д. Юрченко, В. О. Скороход // Економіка АПК. – 2011. – № 8.

5. Саблук П. Т. Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд в майбутнє: Наук.-популярні нариси: У 3 т. – Т. 2: Аграрна економіка в умовах демократичного державотворення / П. Т. Саблук. – К.: Інститут аграрної економіки, 2001.

6. Голос України. – 2011. – № 61, 5 квітня.

7. Бюлетень НБУ. – 2011. – № 2.

8. Хоскинг Дж. История Советского Союза 1917–1991 / Джеффри Хоскинг. – М., 1995.

9. Статистичний збірник „Сільське господарство України”. – К., 2010.

10. Аграрна реформа в Україні / П. Г. Гайдуцький, П. Т.

Саблук, Ю. О. Лупенко та ін. / за ред. П. І. Гайдуцького. – К.: ННЦАЕ, 2005.

11. Кириленко І. Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи / І. Г. Кириленко. – К.: ННЦ „Інститут аграрної економіки”. – 2005.

12. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2005. – № 11.

13. Михайлов А. М. Інвестиційна політика країни як передумова відтворення виробничого потенціалу аграрних підприємств / А. М. Михайлов // Економіка АПК. – 2006. – № 2.

14. Вітков М. С. Розвиток інвестиційної політики в сільському господарстві України / М. С. Вітков // Економіка АПК. – 2005. – № 1.

15. Стецюк П. А. Формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств / П. А. Стецюк // Економіка АПК. – 2005. – № 11.

І. М. Лубко

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Аграрний сектор економіки України без перебільшення вважається базовою галуззю національної економіки, оскільки її розвиток безпосередньо пов'язаний не лише із забезпеченням населення сільськогосподарською продукцією, але й стосується продовольчої безпеки держави. У зв'язку зі вступом України до СОТ, за умов існування продовольчої проблеми планетарного масштабу, вирішення завдань ефективного розвитку аграрного сектора української економіки набуває до того ж значного міжнародного значення. Тому надзвичайно важливу роль у цих процесах повинна відігравати держава, повсякчас здійснюючи різноманітні організаційно-правові заходи впливу на аграрний сектор.

Науковий аналіз державної аграрної політики і правового регулювання суспільних відносин у сільському господарстві здійснювався багатьма вітчизняними вченими. Серед них варто назвати В. Андрейцева, В. Демчика, І. Дмитренка, П. Кулинич, В. Семчика, А. Статівку, Н. Титову, Ю. Шемшученку, В. Янчука та ін. [2-4; 6, 9-14]. Незважаючи на наявність окремих робіт, на нашу думку, недостатньо уваги приділено питанням удосконалення національного аграрного законодавства. Автор статті ставить за мету розкрити стан і перспективи вдосконалення національного аграрного законодавства. Об'єкт вивчення – правове регулювання аграрного сектора економіки, предмет – стан і удосконалення національного аграрного законодавства.

Глибоке зацікавлення проблемами теорії аграрного права є доказом того, що саме сільське господарство потребує постійного державного регулювання задля підвищення його конкурентоспроможності, ефективності технологічних процесів виробництва продукції, необхідності підвищення рівня її якості, зберігання та переробки. Вищезазначене є актуальним у зв'язку зі вступом України до СОТ та намірів продовжити інтеграційні процеси, які дозволять державі сповна